

La incorporació dels fons bibliogràfics departamentals al catàleg únic de les biblioteques de la Universitat Politècnica de Catalunya

NÚRIA COMELLAS, MÓNICA GRÀCIA, EDUARD MINOBIS, ROBERT MUR, MONTSERRAT PALLÀS,
MARTA ROCA, ANNA ROVIRA, MONTSERRAT SALAZAR, IMMA SUY*

Resum: L'article tracta del problema de la dispersió dels fons bibliogràfics a les universitats: a més d'haver-hi llibres i revistes a les biblioteques de les facultats o escoles superiors, molts documents es troben als departaments i instituts universitaris on el personal investigador i docent realitza la major part de les seves activitats acadèmiques. S'explica com la Universitat Politècnica de Catalunya va fer un esforç per conèixer els fons esmentats i com a partir d'aquests s'han creat i donat nous serveis bibliotecaris.

1. Introducció

A les universitats, de vegades, els llibres i les revistes no es troben només

* Biblioteques de la Universitat Politècnica de Catalunya.

a les biblioteques. Els departaments i els instituts de recerca sovint han destinat part dels seus recursos econòmics a comprar materials bibliogràfics que els permetin desenvolupar la seva tasca docent i de recerca, sense esperar que les biblioteques de les facultats o escoles corresponents comprin aquests materials. Conèixer aquests fons bibliogràfics i facilitar-ne l'accés a la resta de la comunitat universitària ha estat sempre una tasca delicada però no sempre realitzada, tot i que és força necessària.

Els llibres dels departaments, en la majoria dels casos, no formen biblioteques departamentals, sinó que són més aviat el producte d'una acumulació de documents que han anat donant resposta a necessitats puntuals d'un o més professors. Per tant, no s'han seguit criteris biblioteconòmics pel que fa a la selecció, adquisició i processament tècnic d'aquests materials. Tampoc no s'ha previst que aquests fons bibliogràfics puguin donar servei a d'altres usuaris i, en conseqüència, han estat pocs els departaments acadèmics amb personal destinat a tenir-ne cura.

Aquesta situació, comuna a la majoria de biblioteques universitàries del nostre entorn, es donava també a la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) fins a l'any 1991. Fou llavors quan el seu Servei de Biblioteques va iniciar un programa de millora dels serveis bibliotecaris (Programa Leibniz, 1991-1993) el qual contemplava la necessitat de resoldre la dispersió d'uns fons que, a més, se suposava que podien representar una part important dels recursos bibliogràfics totals de la UPC. Destinant esforços i recursos per conèixer i fer accessibles aquests fons es farien també realitat els objectius d'una biblioteca universitària: tots els usuaris (estudiants, professors, doctords, etc.) han de tenir accés als documents adients (bibliografia docent, bàsica i especialitzada) per al desenvolupament de la seva tasca dins la universitat (estudi, docència, recerca).

2. Un objectiu ambiciós per a una estructura complexa

La identificació de tots els fons bibliogràfics dispersos per les unitats i subunitats estructurals de la UPC estava condicionada per dos fets:

- caldria anar a veure "in situ" on hi havia documents i en quina quantitat;
- caldria indicar sempre a quin departament o institut estaven ubicats físicament, per tal d'assegurar-ne la seva eventual recuperació.

D'aquesta manera, el sistema bibliotecari de la UPC reproduiria la complexa estructura d'aquesta universitat: 15 facultats i escoles (superiors i tècniques), 5 instituts d'investigació i 38 departaments (amb més de 150 seus i subseus repartides en 6 campus universitaris: Barcelona, Terrassa, Vilanova, Sant Cugat, Manresa, Sant Just Desvern). Si agafem com a exemple el Departament d'Enginyeria Electrònica, veurem que aquest té la seu a l'Escola

Tècnica Superior d'Enginyers de Telecomunicació (Campus Nord de Barcelona), a més de sis subseus a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials (Campus Sud de Barcelona), la Facultat de Nàutica (Barcelona), l'Escola Universitària Politècnica del Baix Llobregat (Sant Just Desvern), l'Escola Universitària d'Enginyers Tècnics Industrials de Terrassa, l'Escola Universitària Politècnica de Manresa, i l'Escola Universitària Politècnica de Vilanova i la Geltrú.

3. Algunes iniciatives puntuals anteriors al programa Leibniz

Abans de la creació del catàleg únic de biblioteques de la UPC l'any 1991, algunes biblioteques i instituts ja s'havien plantejat la necessitat de tenir coneixement dels materials bibliogràfics que es compraven als departaments i als propis instituts. Per aquest motiu, biblioteques com ara la de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers de Camins, Canals i Ports o la de la Facultat d'Informàtica van començar a catalogar (i en alguns casos a adquirir prèvia demanda d'un professor, però amb diners del departament) llibres i revistes per als departaments, incorporant les notícies bibliogràfiques corresponents als sistemes automatitzats que usaven llavors (MBUP, Mecanització de Biblioteques de la Universitat Politècnica i MDUP, Mòdul Documental Universitat Politècnica). El professorat desitjava tenir un "control bibliogràfic" dels documents que anava adquirint i, per altra banda, la biblioteca sabia que en cas de necessitat podia demanar al departament la consulta d'aquells llibres o revistes.

En el cas dels instituts de recerca i d'estudis superiors es va recórrer a la col·laboració de professors o administratius que, per iniciativa pròpia, dediquen part del seu temps a enregistrar unes dades mínimes de cada document en el sistema automatitzat de què disposaven les biblioteques de centre (MBUP, MDUP). Més endavant es va veure la necessitat de contractar personal qualificat, i va aparèixer la figura del becari estudiant de l'Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació qui, a més de catalogar, hauria d'oferir serveis bibliotecaris al personal docent i investigador. Actualment, els instituts encara disposen d'aquest personal; seguint les línies de treball del Servei de Biblioteques i utilitzant ells també el catàleg únic poden tenir els seus fons bibliogràfics automatitzats i alhora oferir serveis bibliotecaris concrets dins el mateix institut. Aquest fet els diferencia clarament de la situació dels departaments, que com veurem més endavant reben aquests serveis des de les biblioteques de centre.

4. El programa Leibniz i la catalogació dels fons departamentals i d'instituts

El 1991 es va posar en marxa a la UPC el Programa Leibniz de millora dels serveis bibliotecaris, que tenia una durada prevista de tres anys (1991-1993) i que es desglossava en sis línies bàsiques d'actuació. Una d'elles era la creació d'un catàleg únic de tots els fons de la Universitat Politècnica de Catalunya aprofitant la implementació del software VTLS, el qual permet l'ús de diversos codis de biblioteques, ja siguin de centre, de departaments o d'instituts. El processament catalogràfic dels fons de departaments es va dur a terme en diverses fases.

4.1. Incorporació dels fons de publicacions en sèrie i estimació de la quantitat de monografies existents als departaments.

Aquest procés va suposar el primer contacte entre els equips catalogadors (formats per un bibliotecari i un becari) i els departaments. Abans del 1991 aquests fons de revistes no havien constatat mai a cap catàleg, i només el personal del departament coneixia i utilitzava aquests fons especialitzats. Aquesta tasca va finalitzar el 1992 amb 2.214 revistes catalogades, descrites segons els codis del CAPS i localitzables en el catàleg mitjançant els codis assignats a cada seu i subseu departamental. En els instituts la xifra de fons de revistes el desembre de 1992 era de 759.

D'altra banda, els mateixos equips van aprofitar l'estada als departaments per fer un recompte aproximat de les monografies que hi van trobar. L'estimació final, uns 30.000 volums, fou una dada valuosa per planificar posteriorment els recursos humans i tècnics necessaris per a la seva catalogació i incorporació al catàleg únic de biblioteques de la UPC.

4.2. Catalogació de monografies i actualització dels fons de publicacions en sèrie.

Com que aquesta fase era lògicament més lenta, els Serveis Tècnics de Biblioteques van assegurar un suport logístic bàsic a cada equip catalogador que es desplaçava a treballar a un departament: espai de treball proper als llibres, ordinadors connectats a la xarxa informàtica de la UPC i un telèfon. En alguns departaments els llibres i les revistes es trobaven reunits en un mateix espai i ordenats segons uns criteris que l'equip catalogador va respectar sempre. Però en molts altres casos la manca d'espai i/o d'una ordenació prèvia dels llibres va fer possible l'aplicació de nous sistemes d'ordenació que havien de ser alhora lògics, senzills i útils als membres dels departaments per poder trobar els seus llibres dins la dispersió física de la unitat

(despatxos, laboratoris, sales, etc.).

El procés de catalogació no fou gaire diferent a qualsevol metodologia catalogràfica corrent, però pensem que és interessant destacar que es va potenciar al màxim la catalogació per còpia. Gràcies a l'acord entre les biblioteques universitàries catalanes usuàries de VTLS, ha estat possible la còpia de registres dels catàlegs de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Pompeu Fabra i, més recentment, de la Universitat de Barcelona, i de les universitats de Tarragona, Lleida i Girona. Una altra font de còpia han estat les bases de dades en CD-ROM, sobretot *Bibliofile* i *Bibliografía española*. La consulta remota ha facilitat la còpia d'aquestes bases de dades des de diversos punts dels campus. Tota catalogació (per còpia o original) ha passat un control de qualitat centralitzat als Serveis Tècnics de Biblioteques.

4.3. Final de l'ordenació i catalogació dels fons departamentals i d'instituts.

A mesura que s'acabaven les tasques d'ordenació i catalogació dels fons bibliogràfics d'un departament, aquests anaven deixant de constituir acumulacions o col·leccions de llibres no controlats per passar a ser considerats petites biblioteques automatitzades especialitzades en camps científico-tècnics concrets. Fins al desembre del 1994 s'havien catalogat un total de 43.574 monografies (28.220 a departaments i 15.354 a instituts). En aquell mateix moment començava també un nou tipus de relació amb els departaments, als quals es van oferir els serveis següents:

- La possibilitat de consultar en línia des de qualsevol ordinador del departament connectat a la xarxa informàtica de la UPC, no només el seu fons bibliogràfic sinó també els de la resta de biblioteques de la UPC i d'altres biblioteques universitàries catalanes. Per això, es van anar organitzant sessions de formació individuals o en petits grups a cadascun dels departaments i instituts.

- L'elaboració d'un llistat imprès del fons bibliogràfic departamental, el qual permet un segon tipus de consulta, aquesta vegada limitada al departament. Aquesta fou una eina útil també per decidir l'exclusió de préstec dels llibres que constantment fossin utilitzats pel personal docent i investigador del departament (bibliografia docent, llibres de primera mà...), amb l'objectiu de no obstaculitzar el desenvolupament de les seves tasques.

- L'obtenció de tot tipus d'informació sobre les diferents ofertes bibliotecàries de què poden gaudir a la biblioteca de centre o des del mateix departament. Aquestes ofertes queden molt sovint resumides en els opuscles *Accés* publicats pel Servei de Biblioteques i que pretenen ser un important

element de comunicació amb els usuaris dels serveis bibliotecaris.

- La figura del bibliotecari de contacte que actua com a eina de comunicació entre departaments/instituts i biblioteques de centre/servei de Biblioteques. Malgrat l'existència de diverses eines de comunicació internes (telèfon, correu intern, correu electrònic...) és convenient la presència d'una figura humana que actuï com a pont entre aquestes estructures. D'aquesta manera s'incorpora dins l'esquema del personal bibliotecari un perfil nou que també podem trobar en algunes biblioteques universitàries nordamericanes, com ara la Carnegie Mellon University o la Penn State University. Perquè aquest servei sigui realment operatiu és molt important que per part del departament hi hagi un professor responsable encarregat de transmetre les voluntats i necessitats documentals generals del departament.

5. La situació actual, una dispersió documental actualitzada i accessible i uns serveis bibliotecaris "a domicili"

A partir del moment en què es van acabar les fases d'ordenació i catalogació dels fons de departaments, i per tal de mantenir-los actualitzats i accessibles, el bibliotecari de contacte ha esdevingut una figura cabdal per poder cobrir aquests serveis. En el cas dels instituts la situació és una mica diferent, ja que ja hi ha un personal especialitzat que està en estret contacte amb les necessitats de la unitat, i el bibliotecari de contacte fa de nexa entre el bibliotecari d'institut i els usuaris de fora de l'institut. Aquestes són les tasques que desenvolupa un bibliotecari de contacte:

A. Per als departaments/instituts en general i per a tot el seu personal

- Ajuda a desenvolupar, actualitzar i mantenir ordenades les col·leccions bibliogràfiques que compren els departaments i els instituts. Sovint aquests no tenen els mitjans per contactar amb editors i distribuïdors i el bibliotecari de contacte els subministra aquesta informació i, a més a més, posteriorment cataloga aquestes noves adquisicions i n'informa al personal del departament.

- Formació individual i col·lectiva d'usuaris, tant en l'ús del catàleg únic com de les bases de dades consultables en xarxa, també des dels departaments.

- Informació sobre serveis bibliotecaris: els bibliotecaris de contacte han de respondre amb freqüència a preguntes sobre els serveis de les biblioteques de centre, els seus programes i la seva política (de préstec, d'adquisició...). Quan algun d'aquests comentaris afecta altres professionals o serveis, el bibliotecari de contacte ha de comunicar-ho a la persona o

servei apropiat per tal de cobrir aquestes necessitats.

B. Per a la comunitat universitària en general

Qualsevol usuari dels serveis bibliotecaris de la UPC pot voler, després de consultar el catàleg únic de biblioteques, tenir accés a un document (llibre o revista) localitzat en un departament. L'accés a aquest serà gairebé sempre indirecte, ja que des del primer moment es va veure la conveniència que persones externes al departament no anessin a consultar "in situ" aquests documents perquè això podia interrompre les tasques docents i investigadores pròpies del departament i a més es corria el risc de perdre el control d'aquests fons (pèrdues de documents, desordre en les col·leccions...). Tenint en compte que el bibliotecari de contacte és l'encarregat de fer arribar el document a l'usuari sol·licitant, aquesta figura és vista pel departament com el filtre pel qual es canalitzen totes les peticions externes. Això dona una confiança més gran al departament i el predisposa a deixar els seus fons en préstec sempre que, lògicament, cap membre del departament els estigui utilitzant i el document sigui retornat en un termini màxim de 20 dies (seguint el reglament intern de préstec aprovat per la Comissió de Biblioteques de la UPC). D'aquesta manera, es poden oferir els serveis següents:

- Fotocòpies d'articles de llibres i revistes dels fons departamentals i d'instituts demanades a les biblioteques de centre i fetes pel bibliotecari de contacte en el mateix departament on es troba el document.
- Préstec de llibres. El bibliotecari de contacte, i el Servei de Biblioteques subsidiàriament, és el màxim responsable del llibre una vegada aquest ha sortit de la seva biblioteca d'origen i garanteix que una vegada consultat hi retornarà en bones condicions.

6. Conclusions

Actualment –un any després de l'acabament del Programa Leibniz i havent iniciat el Programa Escher (1995-1999)–, podem tenir prou visió retrospectiva per formular tot un seguit de conclusions:

- Es tracta d'una experiència concreta dins un marc universitari que mostra la voluntat dels seus membres d'utilitzar i compartir tots els recursos bibliogràfics comuns en benefici de la docència, la discència i la investigació.

- Ha suposat una important implicació en el món de les biblioteques del personal universitari no bibliotecari, com per exemple, directors de departaments i d'instituts, professors responsables de biblioteques de departament, personal administratiu, becaris, etc.

- S'han destinat uns esforços considerables tant pel que fa al temps i als recursos humans i econòmics com a les tasques de negociació que ha calgut fer amb totes les parts implicades.

- Pel fet d'ésser accessibles a tota la comunitat universitària, s'ha aconseguit una major utilització dels fons bibliogràfics departamentals i d'instituts. Això és encara més important si tenim en compte que ha tingut lloc en un moment de restriccions econòmiques generals i d'un augment important del cost de les publicacions.

- És un sistema que necessita una continuïtat i una dedicació constant ja que sempre hi haurà necessitats concretes a satisfer, tant dels usuaris dels departaments com dels usuaris externs (estudiants, PAS...).

- Realitzant part d'aquesta feina fora de les biblioteques de centre, els bibliotecaris de contacte treballen no només entre biblioteques "sense parets" sinó que intenten donar uns "serveis personalitzats i a domicili". Han de sortir de les biblioteques per detectar i cobrir les necessitats de tots aquells que no es desplacen o que es desplacen poc a les biblioteques de centre.

- Ha estat i és una solució a la dispersió dels fons documentals de la Universitat Politècnica de Catalunya, tot mantenint i respectant una situació concreta de descentralització de fons i aprofitant un marc general de millora dels serveis bibliotecaris com va ser en el seu moment el Programa Leibniz, aconseguint així un catàleg veritablement únic i exhaustiu de cara a un futur catàleg col·lectiu de les universitats catalanes.

7. Apèndix

Per tal d'exposar gràficament el paper dels fons bibliogràfics de departaments i instituts dins el total dels fons del catàleg únic de biblioteques de la Universitat Politècnica de Catalunya, vam dur a terme una anàlisi estadística de 1.750 registres de departaments i instituts (monografies i revistes) escollits aleatòriament. De cada registre es van estudiar una sèrie de paràmetres i aquesta és la interpretació de les dades resultants, tenint en compte que

sempre hi ha un marge d'error. L'estudi s'ha fet sobre els següents totals (desembre de 1994):

- 182.077 exemplars de monografies (ítems) al catàleg únic de biblioteques UPC, dels quals 43.574 es troben a departaments i instituts (28.220 i 15.354 respectivament).
- 10.465 fons de publicacions en sèrie (holdings) a catàleg únic de biblioteques UPC, dels quals 2.973 es troben a departaments i instituts (2.214 i 759 respectivament).

Els fons de monografies de departaments i instituts representen un 20,64% del fons total de monografies de la UPC. I dins el total de monografies de departaments i instituts, un 50,4% són exemplars que no es troben a cap biblioteca de centre i només són en un o diversos departaments i instituts (els hem anomenat "únic exemplar"). Pel que fa als fons de publicacions en sèrie, un 28,41% dels que recull el catàleg de biblioteques de la UPC són de departaments i instituts. I encara dins d'aquesta porció, un 42,2% són "únic exemplar".

Com era d'esperar, en el paràmetre "llengua de publicació" l'anglès és la llengua científica per excel·lència i això es reflecteix també en els fons de departaments i instituts: el 45,5% de les monografies i el 68,67% de les publicacions en sèrie són escrites en aquest idioma.

L'últim aspecte estudiat ha estat la data de publicació de les monografies. Se sol considerar que una obra de contingut tècnic o científic té una vigència de 10 anys. Per tant hem volgut saber quins dels llibres de departaments i instituts s'han publicat després del 1985 i el resultat ha estat d'un 49,7%.

En general, l'avaluació dels fons bibliogràfics de departaments i instituts fa palesa la bona qualitat i la important quantitat dels documents que s'hi troben i als quals ara es pot tenir accés, ja que formen part del sistema de biblioteques de la Universitat Politècnica de Catalunya.